

BRÖLLOPSSEDER FRÅN GESTRIKLAND FÖR EN MANSÅLDER SEDAN.

ANTECKNINGAR FRÅN OVANSJÖ

Av

PEHR JOHNSON.

Under en föreläsningsturné genom vissa delar av Gästrikland våren 1918 använde jag vissa lediga stunder till uppteckningar av forntida tro, sed och sägen i de bygder, som jag besökte. Bland dessa befann sig även Ovansjö, där jag genom välvilligt tillmötesgående av äldre personer fick veta åtskilligt av mycket stort intresse för nämnda sockens äldre kulturhistoria. Bland annat lämnade mig en i Ovanmyra boende äldre danneman, 75-årige Erik Eriksson, en intressant skildring av ett bröllop därstädes, sådant detta under hans barndom gestaltade sig. Vi skola här nedan återgiva det viktigaste av vad han härom hade att förtälja. Sederna i detta avseende skilja sig mycket från dem, som exempelvis voro rådande i upptecknarens hemtrakt, södra Sverige.

Då någon pojke ville fria till en flicka, brukade han »knacka» sig in till denna. Han slog under kvällens och mörkrets lopp några slag i väggen till det rum, där han visste att hon hade sin sovplats. Var flickan hågad besvara den unge mannens böjelse öppnade hon, så att han kom in och blev i tillfälle att framdraga sina hjärteangelägenheter. Låg den tillbedda uppe på andra våningen av huset, vilket icke sällan var förhållandet, restes en steg upp mot denna, varefter friaren med glädjefulla steg skyndade dit upp, smög sig in om fönstret och stannade merendels natten över. Något otillbör-

ligt förekom mycket sällan. Det ansågs vara en mycket stor skam, och man aktade sig i det längsta att utsätta sig för något dylikt.

Var friaren från en annan by än bruden, hörde det till en vanlig god ordning, att han skulle »bjuda på kannan», eller med andra ord bjuda de övriga manliga ungdomarna i byn på en kanna brännvin, detta för att han skulle få gå i fred och jämväl ha sin påtänkta fästmö för sig själv. Den, som icke gjorde detta, fick ofta utstå mycket obehag. Det hörde nämligen ingalunda till ovanligheterna, att en friare, som underlåtitt detta, kunde få både stryk eller bli utsatt för varjehanda andra förtret. För många år sedan fanns det i Högbo en ovanligt stark bondpojke vid namn Anders Eliasson. Han friade i Jällefors, men ansåg det alldeles onödigt att medföra brännvin för Jälleforspojkarnes traktering. Det gick någorlunda lyckligt i början, så länge man saknade full visshet om hans förehavanden, men när man väl kommit till klarhet härutinnan, passade man på vid ett tillfälle för att ge honom en minnesbeta, såvida han icke ville »bjuda på kannan». Detta ingick emellertid icke i hans plan. Sen till vrede som han var, kunde han bli riktigt våldsam, då denna en gång blev väckt. Anders Elias' ryckte loss en grindstolpe, som han till de anfallande pojkarnes förfäran började svänga omkring sig, så att de hals över huvud finga taga till flykten. Därmed var han räddad. Han var makalöst stark, och många äro de historier, som berättas om honom.

Det var annars ingalunda ovanligt, att då man visste en främmande pojk krupit in till en flicka, man lade en snara av någon töm eller dylikt nedanför fönstret, i vilken man sedan infångade honom. Därvid vankades duktigt med stryk, såvida han icke lovade att en annan gång medföra »kannan». Den som en gång bjudit, ansågs det för en skam att röra.

Då äktenskap mellan mera förmögna familjer skulle förmedlas, begagnade man sig merendels av böneman. Någon skräddare, soldat eller annan munvig person sändes av den giftaslystne gossens föräldrar iväg till den gård, där den tilltänkta var bosatt, för att dels med henne och dels med föräldrarna komma överens, huruvida friaren var välkommen eller icke. Blev svaret jakande, hade han sedan att

på förut anförda sätt infinna sig. Bönemannen hade man att gottgöra antingen med penningar eller också med matvaror. Var det förmöget folk från ömse håll,ingo skänkerna också bli därefter.

Något särskilt trolovningskalas förekom sällan i dessa bygder. Däremot använde man sig i de byar, som gränsade närmast till Dalarna, av den därifrån inkomna seden med »kryckeståt» den dag, då lysningen första gången förrättades. Ibland nöjde man sig med en liten gran eller tall, som var krokig, vilken man sirade med band och bjefs. Hela ungdomsskaran gick därefter till den blivande brudens gård, där »kryckan» av någon mera talför ungskarl högtidligen överlämnades. Men skulle »ståten» vara riktigt ordentlig, brukade man hugga ned en stor tall eller gran, som på något sätt var krokig. För denna spände man sedan hästar eller oxar och släpade den så fram till gården. På stammen eller inne bland grenarna sutto spelmän, som gnedo sina fioler eller blåste i klarinetterna, så att det stod härliga till. Efter »kryckan» med spelmännen kom så ett följe av nationalklädda ungdomar, som merendels redo. I spetsen för dessa befann sig jämväl en, som var utklädd till präst. Då man hörde »ståten» närma sig gården, hade såväl det blivande brudparet som ock deras föräldrar, om de hade sådana i livet, att komma ut och hälsa gästerna välkomna. »Prästen» höll nu ett tal för de förra, därvid önskande dem all möjlig lycka. Samtidigt överlämnade han någon av byns övriga i »kryckeståten» deltagande ungdomar samman-skjuten gåva. Därefter blevo dessa inbjudna på diverse traktering, varefter förekom dans, som ibland pågick ända tills den nya dagen inbröt. Seden har inkommit från Dalarna och sällan brukats utom i de byar, som gränsa intill denna provins.

Minst en månad före den tid, som var utsatt till bröllopet, skedde bjudningen till detta. Man skulle ha god tid på sig för de stora beredelser, som även från gästernas sida måste iakttagas. Blev man bjuden allt för nära inpå tiden för bröllopet, ansågs detta vara en stor skam. Brud och brudgum foro själva omkring i dessa bygder att förrätta nämnda inbjudan. Merendels skedde detta vid den tid, då det lyste andra gången. Man åkte i allmänhet och hade »uppassare» med sig. Dessa bestodo av man och kvinna, merendels

broder eller syster till någondera av brudparet eller också någon nära släkting. På varje gård hade man att säga ordentligt ifrån, samt icke lämna gården, innan man lovat komma. Men det dugde ej att säga till någon av familjemedlemmarna särskilt, att »du måste då bestämt komma», ty då kunde lätt inträffa, att hela familjen blev borta. »Inbjudarna» skulle trakteras på ett hedrande sätt överallt, där de drogo fram. Men brudgummen och hans »uppassare» fingo icke taga sig för mycket till bästa, enär det ansågs för en stor skam. Däremot var icke detta fallet med de medföljande svärfäderna, som i en särskild skjuts kommo efter det blivande brudparet för att jämväl bjuda till bröllopet. I allmänhet blevo dessa redan efter de första besöken ganska beskänkta, och slutligen voro de båda gubbarna sådana, att de knappast orkade släpa sig av skjutsen. Men med skulle de i alla fall vara. Annars betraktades icke bjudningen som en ordentlig sådan.

I allmänhet pågingo bröllopen i Ovansjö under en tid av fem à sex dagar. Första dagen ägde vigseln rum. Man åkte i vagnar till kyrkan, där ceremonien på sedvanligt sätt förrättades. Efter återkomsten från denna voro vitklädda ryttare, som, om det skulle vara riktigt bra, redo på vita hästar, brudparet och bröllopsskaran på halva vägen till mötes. Tre gånger skulle detta ske. För varje gång hälsade man dem välkomna. Därefter red man åter i sporrsträck till gården. Då man kommit närmare denna, mötte bröllopsskaran ett underligt tåg. Icke sällan hade man spänt en oxe eller två för en drög. I denna senare sutto underligt utklädda personer, som hade kohorn och brännvinsflaskor med sig. Bröllopsskaran fick nu göra halt. På drögen eller kärran sutto jämväl spelmän, som trakterade sina fioler och klarinetter, medan bröllopsfolket trakterades med brännvin i de långa och krokiga kohornen.

Efter detta egendomliga möte och denna traktering bar det iväg till bröllopgården, där middagen nu serverades. Ovanpå denna, som varade både länge och väl, vidtog sedan dansen. Vid ett bröllop i Åsen, som min sagesman under sin barndom bevistade, hade man en särskild »brudhimmel». I ett hörn av rummet var denna rest, och skulle brudparet stå under den mellan danserna. Då dansen började,

var det bruden och prästen, som hade att svänga om med varandra samt brudgummen och prästfrun. Därefter hade bruden att dansa med alla de gifta karlarna och brudgummen med kvinnorna. Allt detta skulle upprepas tvenne gånger, innan man fick börja med de jämnåriga ungdomsvännerna. Men det var endast korta danser man spelade, så att det var icke så ansträngande, som man annars skulle ha skäl att tro. Inga långa låtar hörde till ordningen första bröllopsdagen. Därom hade varje spelman besked. En duktig brud, som ansågs vara pigg och tilltagsen, skulle »rinna fram genom dansen». Man fick knappast se, att hon rörde golvet. En brud, som svävade fram på ett sådant sätt, ansågs också duga till något annat.

Första dagen hade gästerna att avlämna sina bröllopspresenter. Ett stort bord sattes in i rummet. Vid ändan av detta hade brud och brudgum att taga plats. Vid vardera sidan fanns en »uppassare», som hade till uppgift att åt var och en av de ankommande slå i vin. Men det ansågs opassande att tömma glaset. Man hade endast att taga en mindre skvätt. Fanns någon, som tömde glaset, brukade man säga: »den snålhansen drack ut alltihop», eller ock begagnade man sig av något annat tillmäle. Under tiden föredrogo spelmännen de s. k. skänklåtarna, som voro lätta och lustiga. Man hade i regel särskilda skänklåtar för varje socken, understundom för varje by.

De skänker, som gästerna hade att avlämna, bestodo merendels av silver-, tenn- och kopparsaker samt penningar. Ofta sökte man överbjuda varandra beträffande dessa. Vid ankomsten till bröllopsgården hade man för övrigt avlämnat diverse skänker in natura i form av bröd, ost, kött och varjehanda andra saker. De närmaste grannarna buro alltid mjölk till gården.

Det dracks mycket under ett dylikt långvarigt bröllop. Att berusa sig första dagen ansågs vara mycket opassande, och den för en verklig slarver, som gjorde sig skyldig härtill. De äldre sysslade med toddydrickning, rökande och prat. Ofta var det gamla minnen och berättelser rörande orten och folket, som fördes på tal. Först framåt morgonen sökte man vilan. För de av de äldre, som det icke var plats för i gården, hade man ordnat sådan i granngårdarna.

Ungdomarna lades i syskonsäng. Man hade brett halm och fårfallar på golvet i salen ellerorstugan, och här sökte nu dessa vila, så snart det lät sig göra. Att det icke skedde i brådrasket kan man lätt förstå, emedan prat och skämt så länge som möjligt förekom. Ibland begick man också åtskilliga spratt med varandra. Sålunda brukade man gömma kläderna för dem som blevo sjusovare, o. s. v. Många äldre deltog med nöje i dessa skämtsambheter.

Sista dagen dansade man på »kabban». Ett bord ställdes upp i ett hörn av rummet. På detta lades sedan en stock eller »kabbe». Vid denna stod en särskild person, som hade att ropa upp namnet på någon av de dansande. Denne hade nu att tillsammans med sin »dam», stiga upp på bordet och kabben för att avlämna penningar. Samtidigt bjöds brännvin. Var det en liten penning man gav, brukade gubbarna, som stodo bredvid skälla ut honom som snålvarg o. d. samt ombestyra så att han ännu en gång kom upp. Många voro de, som gärna gingo på »kabben» och offrade vid denna, för att få brännvin.

Vid »kabbdansen» var det ävenledes tillåtet för ungdom från andra byar att vara med. Även dessa hade då att ge pengar och få brännvin. Att »dansa på kabban» ansågs nämligen vara ett stort nöje, som man icke gärna försummade begagna sig av. Det blev också ibland en sådan tillströmning, att man hade svårt för att bereda plats för alla. Vid sista »kabbdansen» som förrättades i Ovan-sjö, vilket skedde så sent som 1895 eller 96, blevo också arrangörerna efteråt stämda för brännvinsförsäljning och jämväl bötfällda härför.

»Kabben» skulle annars vara för att männen skulle bli i tillfälle visa, att de ej voro mera överlastade än att de kunde krypa upp. Men det var även för att få in penningar.

Äntligen var bröllopet slut, och det var tid att bryta upp. Men det tog en ganska allvarlig tid även detta. Ty innan man lämnade gården, och sedan man satt sig upp i sina respektive skjutsar, skulle man ha »färdeknäppen». Uppassare och värdfolk gingo omkring med brännvinsflaska, ost och bröd för att traktera gästerna. Och det

blev merendels både en och två »knäppar», innan man fortsatte mot hemmet.

Spelmännen voro de, som icke minst voro tagna i anspråk vid dylika tillställningar. Den förnämste av dessa var Skoglund i Järbo, om vilken det sades, att han lärt sin konst av strömkarlen. Under senare åren av sitt liv gick han omkring från gård till gård och var icke sällan i Gävle. En gång, då han befann sig i en butik därstädes, och man ville bli av med honom, lyckades man gömma hans fiol. Men stråken hade han kvar. Skoglund grep då en cigarrlåda och spelade lika bra på denna, som förut på fiolen. Han spelade »Näckens polska» och »Tyska klockorna», vilken senare är nästan svårare att lära sig än den förra. Ingen kunde spela den, utan att ha lärt av forskarlen. För att lära sig denna hade man att gå tre torsdagskvällar å rad till det ställe, där strömkarlen hörde hemma. Man skulle kasta kött eller andra saker i forsen samt därefter börja spela. Men man måste ha en pålitlig person med sig, som efter någon timmes övning tog undan stråken eller skar av strängarna, i annat fall skulle man icke kunnat sluta, sedan man en gång kommit i gång, utan spela sig ned i forsen.

I Yttermyra fanns ävenledes en spelman vid namn Anders Andersson, som var vida beryktad. Han var lärjunge av Skoglund, kunde hans melodier och låtar samt brukade spela överallt på bröllop i Ovansjö och närgränsande församlingar.